

רוח השמרנות היהודית

יש לנו סיבות מצוינות להישאר יהודים, אנו זקוקים גם להשקפה
מדינית שתסייע לנו לעשות זאת באופן הטוב ביותר

א

אריק כהן

בשנת 1962 נשא הפילוסוף המדיני היהודי ליאו שטראוס
ב"בית הלל" בשיקגו הרצאה ששומעיה זכרוה עוד זמן
רב. כותרתה הייתה "מדוע אנחנו נשארים יהודים". לא
ההתבוללות השקטה, מתוך בורות או אדישות, היא
שהדאיגה אותו. הימים היו אחרים; חמישים שנה יעברו
עד שדו"ח 'פיו' על הדמוגרפיה של יהדות ארה"ב יזעזע
את אמות הסיפים. הוא היה מוטרד דווקא מכך שהיהודים
מתויגים תמיד בידי אחרים כיהודים, יהיו אשר יהיו מעשיהם

ואורחותיהם ומאמצי ההשתלבות החברתית שלהם. ושאלתו הייתה: האם אלה מאיתנו
שהמגן-דוד חרות בנשמתם – או תפור בכפייה אל חולצותיהם – מבינים מדוע היות-יהודי
היא דבר אצילי, נעלה והרואי? אויבינו, עתיקים כחדשים, מבינים כי לא באנו מאשפתות.
ידידינו, מהנשיא השני של ארה"ב ג'ון אדמס עד הסופרת ג'ורג' אליוט, הבינו כמה חשובה
החריגות היהודית בעיצוב הציוויליזציה האנושית. אבל, האם ליהודים המודרניים עצמם יש
הביטחון העצמי המוסרי והרוחני הדרוש להגנה על מורשתו המפוארת של עם ישראל? אסור
לנו להיכשל בכך, אמר.

אני מאמין ששימור העם היהודי, מדינת היהודים ואורח החיים היהודי הוא אחריות מקודשת,
ושאכן אסור לנו להיכשל. חילונים ודתיים, רפורמים וחרדים, חסידים ואורתודוקסים
מודרניים, אמריקנים וישראלים – דומני שלכולנו, כל חלקי העולם היהודי, יש תשובה ברורה
לשאלתנו של שטראוס למה להישאר יהודים:

אנחנו נשארים יהודים מפני שאנו מאמינים שהתפיסה היהודית לגבי חיי האדם נכונה; שבני
האדם ובנות האדם הם הברואים הנעלים ביותר; שבידנו לבחור בטוב; שאנו יכולים להנחיל
אמיתות מוסריות אלו מדור לדור; ושיש משמעות לדרמה של חיינו. אנו מאמינים, כיהודים,
שההיסטוריה היא סיפור שיש לו תכלית; ושלנו היהודים מזומן תפקיד מיוחד בסיפור הזה.

אנחנו נשארים יהודים כי אנחנו מכבדים את עמידת הגבורה של אבותינו, נגד כל הסיכויים.

אריק כהן הוא מנכ"ל קרן תקווה ארה"ב.

מתוך הרצאת הפתיחה שנשא בכנס מנהיגות יהודית שנערך בניו-יורק בשנת 2017. תרגם: צור ארליך

כפי שניסח זאת שטראוס עצמו: "עברנו, מורשתנו, שורשינו אינם מקרה-ביש... אבל זהו אכן סבל, סבל הרואי, סבל הנובע ממעשה הגבורה של התקדשות אומה שלמה למה שהיה בעיניה נעלה לאין שיעור ממנה-עצמה – נעלה לאין-סוף בעצם". כיוון שרבים כל כך בהיסטוריה ניסו להכחידנו, או הסכימו לסבול אותנו רק אם נחדל להיות מה שאנו, אנו מתמרדים, בצדק, נגד האפשרות שנפנה עורף לעבר ונאפס את נס ההישרדות היהודית שהושג בדי דם ודמע.

אנחנו נשארים יהודים כי אנחנו מאמינים בגדולתה התרבותית של הציוויליזציה היהודית. עומק הכיסופים האנושיים המפעפע במזמוריו של דוד, נפתולי האיש והאישה התמציתיים ומעמיקים כאחד אשר תוארו בסיפור אדם וחווה, הכנות המדויקת של הערגה השוקקת לילד בתפילת חנה, הגילום המלא של אתגרי ההתבססות המדינית שהעמידה דמותו של יהושע – האם רשאים אנו, יורשיה החיים של המורשת העברית המרשימה הזאת, להשתמט ממשא אלונקת החוכמה היהודית הלאה בנתיבי הזמן?

ולבסוף, אנחנו נשארים יהודים כי אנחנו מבינים שכינונה המחודש של מדינת היהודים בשנת תש"ח הוא אחד ההישגים המדיניים הכבירים בתולדות האדם. אנשי ברזל ונשות פלדה בנו את ישראל; אנשים ונשים אשר רוח בהם הנשימו יום יום את החלום; ואנחנו, עכשיו, חיים בתוך התחיה הזאת ויודעים כי היא לא תשתמר מאליה.

מרק טוויין השתומם על תעלומת היהודים זמן רב לפני השואה ולפני תקומת ישראל. אך דבריו נותרו אקטואליים: "אם הסטיטיסטיקה נכונה, היהודים הם רבע אחוז מהמין האנושי... אך חשיבותם חורגת לאין שיעור משיעורם הכמותי... המצרים, הבבלים והפרסים קמו, מילאו את כדור הארץ בהוד והדר, ואז התפוגגו אל השכחה; היוונים והרומים באו בעקבותיהם והקימו רעש גדול, אך גם הם היו כלא היו; עמים אחרים צצו ונשאו את לפידם אל על – עד שכבה, והם יושבים עתה בדמדומים של טרום חשכה. היהודי ראה את כל אלה, האריך ימים אחריהם, ועודנו מי שהיה תמיד, לא נס לחו, לא נקמט עורו, לא נחלשו איבריו, לא דעך מרצו ולא קהתה דעתו. כל הדברים בני תפוגה לבד מן היהודים. כל הכוחות האחרים מתרופפים, אך לא כן כוחו. מהו סוד האלמוות היהודי?"

גם מאמרי זה לא יפתור, לצערי, את התעלומה. הוא ינסה להתקרב אל התשובה לשאלה צנועה יותר, ובכל זאת חשובה מאוד: מהי ההשקפה המדינית המבטאת את הערכים היהודיים על הצד הטוב ביותר? אילו תפיסות פוליטיות ודרכי מדיניות ציבורית יבטיחו באורח מיטבי את הצלחתה של היהדות בעולם המודרני? ואיך יכולים היהודים והמסורת היהודית לתרום להתחדשות הציוויליזציה המודרנית בישראל, באמריקה ובמערב כולו? יש לנו סיבות מצוינות להישאר יהודים; אנו זקוקים גם לאסטרטגיה פוליטית שתדריכנו איך לעשות זאת.

ב

תחילה עלינו להבין את המצב היהודי המודרני לאשורו, ולזהות מה עומד על הפרק. בהשוואה לרוב משך ההיסטוריה היהודית, זמננו הוא זמן מצוין להיות יהודי. כמחצית העם חיים כיום בארץ אבותינו. הם ריבוניה של מדינתנו, דובריה של שפתנו, מעצביו של ייעוד-הברית המשותף שלנו. באמריקה נהנים היהודים מהחופש לפרוח כיהודים: לבנות בתי ספר וקהילות,

להתפלל וללמוד, ולשאוף לחיים טובים בלי אפליה וקיפוח. יהודי אמריקה נהנים מהודה של החירות, יושבים בבטחה תחת גפנם ותחת תאנתם, ממש כפי שחלם ג'ורג' וושינגטון.

ובכל זאת עומדים עלינו לכלותנו איומים חמורים, חלקם אולי חדשים. איום החורבן. איום ההתבוללות. איום אובדן-הדרך. במזרח התיכון, אנו עומדים מול התפשטות והתגרענות איראנית, סרבנות פלסטינית וטרור גואה. באירופה אנו חוזים בעלייתה של אנטישמיות חדשה ואלימה. באמריקה, ובכל המערב הדמוקרטי, אנו מתמודדים עם שחיקה מהירה של הזהות היהודית והמחויבות היהודית, עם עלייתה של תרבות מסלימה בחילוניותה העוינת את הקהילה הדתית המסורתית, ועם אקדמיה ותקשורת חדורות אנטי-ציונות ואנטי-יהודיות. מובן שאיש מאיתנו לא היה מעדיף לחיות בפרזי של 1894, בקייסינג של 1903 או בוורשה של 1941 במקום בישראל ואמריקה המודרניות. אך הבעיות העכשוויות של היהודים ממשיות מאוד. עלינו להתמודד איתן בחוכמה ובאומץ. אם לא כן, ניכשל.

דרך החשיבה השמרנית יכולה לתרום רבות לשימור עם ישראל. שמרנים מודרנים, מאדמונד בֶּרֶק עד אירווינג קריסטול, מאלקסיס דה-טוקוויל עד נורמן פודהורץ, שרו עם כמה מאותם אתגרים עצמם שהעם היהודי מתמודד עמם כיום: הרצון לשמר את המסורת בעידן לא מסורתי; השמירה על הזהות הלאומית בעולם קוסמופוליטי; הצורך בעוצמה צבאית לנוכח אויבים אידיאולוגיים; הבטחת החופש הכלכלי החיוני למדינת הלאום המודרנית. בכל השאלות הגדולות הללו יש לשמרנים הרבה מה ללמד אותנו היהודים, אם רק נרצה לשמוע.

אבל ליהודים ולמסורת היהודית יש גם הרבה מה לתרום להתחדשות השמרנות. כי בעומק מהותה, השקפת העולם השמרנית מעוגנת ברעיונות יהודיים – על קדושת חיי האדם, על מרכזיות המשפחה, על האפשרות לשגב. אין זה מקרה שעם ישראל יקר כל כך לליבם שמרנים רבים, בייחוד שמרנים נוצרים. הם יודעים שְׁאֵל מְקוֹם שהיהודים הולכים – לשם הולך המערב. אם ישראל תותקף ותיפול, אם החילוניות הרדיקלית או האסלאם הרדיקלי ינצחו, אם השותפות בין הדת המסורתית לקפיטליזם הדמוקרטי ייהרסו, יתערערו עמודי התווך של הציוויליזציה המערבית והציוויליזציה היהודית גם יחד.

אני מאמין כי גורלותיהן של שתי דרכי החשיבה הללו, היהודית והשמרנית, כרוכים זה בזה. הצלחתה של האחת היא הצלחתה של האחרת, ולהפך. וכך גם גורלות שתי הקהילות הללו, עם ישראל והתנועה השמרנית.

הפוליטיקה חשובה בעינינו. כשמרנים, אנו יודעים כי לא טוב שהפוליטיקה תנסה להחליף את הדברים החשובים באמת בחיים, את הסיבות האמיתיות להתפלל, לשאוף, לאהוב ולחיות. ועדיין, כדבריו של צ'רלס קראוטהמר, אם הפוליטיקה לא בסדר, כל יתר הדברים בצרות.

ברגעי מבחן בהיסטוריה היהודית הופיעו לא-פעם תנועות פוליטיות חדשות ומנהיגים פוליטיים דגולים. הולדת הציונות המודרנית היא הדוגמה הבולטת. הרגע הנוכחי, רגע מבחן, הוא הרגע שבו מגיע התור שלנו להתייצב להובלה: כיהודים גאים בעלי ייעוד לאומי, וכשמרנים חושבים המבינים את לקחיה של ההיסטוריה הפוליטית שנלמדו בדמים רבים. עכשיו תורנו לנסות להנהיג את עם ישראל בזירה הפוליטית: להסביר מדוע הערכים היהודיים מתווים מדיניות שמרנית, ולהראות כיצד משרתת המדיניות השמרנית את האינטרסים היהודיים.

לעומת הפרוגרסיבים, השמים את יהבם בממשלה שתפתור את בעיות החיים, עלינו לטעון בשמן של החירות היהודית והקהילה היהודית.

- לעומת בעלי החלומות, הבונים מגדלים על יסודות אשלייתיים של שלום נצחי, עלינו לטעון בשמם של הריבונות היהודית והחוסן היהודי.
- לעומת הקוסמופוליטיים, המאמצים את הרוח הרב-תרבותית, עלינו להשתבח במצוינות היהודית, ולייצג בגאווה את עם ישראל בזירה הכלל-אנושית.
- לעומת הרפורמיסטים השואפים להבקיע אל מעבר ליהדות המיושנת, עלינו לשאוף לחילוצן ולשימורן של האמיתות הנצחיות שבמקרא.

רבים ממבקרי השמרנות היהודית יטענו שאנו טועים לחשוב שהיהדות זהה לשמרנות, שהתורה היא רק מין 'עושר העמים' של אדם סמית בעברית עתיקה, שאלוהים הקים בהר סיני את המפלגה הרפובליקנית ושהרמב"ם מטיף להפחתת שיעורי המס השולי. הבלי הבלים. הטיעון שלנו מתוחכם הרבה יותר. הוא מצביע בעת ובעונה אחת על העומק והגיוון של החוב שחבה השמרנות המודרנית למסורת היהודית, ועל הדרכים ליישום חוכמת השמרנות המודרנית לשם טיפול בבעיות הנוכחיות של עם ישראל.

אחרים יאשימו אותי את השמרנים היהודים כי הם רק עוד קבוצת-זהות אחת מרבות הנאבקות על עמדות כוח ועל תגמולי-מסכנות. על זאת נאמר: זהותנו היהודית אינה מקור להתמרמרות אלא מקור גאווה. ואף כי לרעיונות שאנו מקדמים יש שורשים יהודיים, או שהם משרתים אינטרסים יהודיים, יש להם גם ערך אוניברסלי, והם משרתים אינטרסים שמעבר לתחומי היהדות. חופש הדת, הבחירה בחינוך, ריבונות ישראל, תרבות המשפחה – אלה הם הרעיונות שאנו מבקשים לקדם, והם חשובים לכל מי שמוקיר את העבר ומאמין בעתיד.

ג

בלב השמרנות היהודית נמצאות, לדעתי, שלוש תובנות שונות על חירות האדם.

הראשונה: הרעיון שלקהילות דתיות ומסורתיות צריכות להינתן החירות והאחריות לנהל את חייהן, בחסותו של שלטון שיכולת התערבותו מוגבלת. ליהודים המודרניים היסטוריה ארוכה של היקסמות שווא מרעיון המדינה הכול-יכולה. אפשר להבין זאת, בדיעבד: יהודים רבים באירופה היו מרוששים, וחיפשו תשובה מהפכנית לעוולות הגטו. רעיון הגאולה, המקנן בליבם של היהודים מני קדם, הכמיהה לרפא עולם שבור, הוליקה רבים לאמונה שגרסה זו או אחרת של הסוציאליזם תצליח היכן שדומה היה כי ההשגחה העליונה נכשלה.

אך מאז סיפקה לנו ההיסטוריה כמה שיעורי התפכחות מן הנטייה להעתיר על המדינה-הגואלת תקווה ועוצמה רבות מדי. החלופה השמרנית לאטטיזם היא החיאתה של הקהילה: רשת הזיקות – בין אבות לבנים, בין אימהות לבנות, בין סבים לנכדים, בין רבנים לחברי קהילה, בין מורים לתלמידים – אשר יחד נותנות לחיים צורה ותכלית. החופש הפוליטי אינו מבטיח כי חיי הקהילה יפרחו, אבל אובדן החופש הפוליטי מבטיח את כמישתם. החופש הראשון אותו היהודים, וכל האזרחים, צריכים להגן עליו ולשמרו הוא חופש הדת. כיהודים

וכשמרנים עלינו להילחם נגד כל ניסיון לצמצם את החירות היהודית או לבטלה. עלינו להגן על האוטונומיה הקהילתית של בתי הכנסת, בתי הספר וחיי הדת שלנו. את הסמכות המוסרית המיוחדת של עם ישראל, ששילם מחיר כבד כל אימת שהמדינה נעשתה הפוסקת העליונה בענייני קיום הדת, עלינו לרתום לשיקומה ושימורה של המורשת האמריקנית המקודשת: של רעיון החירות הדתית לכול.

אך לא די בהגנה על החיים הקהילתיים היהודיים מפני איומי הסגת-גבול. אנו צריכים גם לקדם את הרעיון החיובי שעל פיו חירות אמיתית חייבת לכלול את החופש לחנך את הדור הבא בבתי ספר המנחילים את הנורמות והערכים של קהילתנו. בארצות הברית, מקום שם כל משפחה מחויבת במס המממן את החינוך הציבורי, מן הראוי שכספי מיסיהם של הורים יהודים יוכלו לאפשר להם לתת לילדיהם את החינוך שהם מאמינים שהוא הטוב להם, ובכלל זה בתי ספר יהודיים. אם יימשך בארה"ב המודל שבו כולם מחויבים לממן את החינוך הציבורי האחיד, ומי שרצונו בחינוך אחר עליו לממן גם אותו – כי אז תגוענה הקהילות המחיות כיום את החירות היהודית. על מזבח הבלעדיות של החינוך הציבורי תיעקד גם שאיפת המצוינות היהודית, זו המתחילה בכיתות לימוד צנועות ומנחילה את האלף-בית של התרבות היהודית לסולובייצ'יקים, לעגנונים ולז'בוטינסקים של העתיד.

התובנה היסודית השנייה בדבר החירות היא שמדינת ישראל צריכה לשמור על ריבונותה, ולעולם לא למסור את חירותה הלאומית בידי עריצים, קיסרים או פקחי או"ם. ההיסטוריה הפוליטית של עם ישראל מתחילה ביציאת מצרים, שהייתה שחרור בכוח-הזרוע האלוהי. אל מול רעיון האימפריה המצרית, בנאית הפירמידות שהפכה את בני ישראל לעבדי יומרותיה החומריות, גילם עם ישראל אידיאל פוליטי אחר: עם חופשי, ריבוני, מוגדר על פי ייעוד הברית המכוון הייחודי לו, חי בארץ מתוחמת וניתנת להגנה שהוא יכול לקרוא לה ארצו. בעולם המודרני, מדינת היהודים עודנה קריאת תגר על הבטחת הכוב האימפריאלית. אף כי חשיבותה הגאופוליטית של ישראל לעומת המעצמות הגדולות צנועה, היא מעין לשון-של-זהורית לעולם החופשי: עמידתה בפני כוחות הכאוס, הברבריות ועריצות האשליות האוטופיות היא אות מבשר ליכולת עמידתן של האומות שיותקפו אחריה. התמיכה בישראל והתמיכה בחופש הן בזמננו בלתי-נפרדות.

יהודי אמריקה הם חוליה מקשרת בין שתי אומות נבחרות הזקוקות זו לזו. נשמתה של ארה"ב עוצבה מראשיתה ברוחם של בני ישראל הקדומים, וגורלם של הישראלים כיום תלוי במידה רבה בידדותה ובמנהיגותה של ארה"ב. לישראל המודרנית יש הרבה מה ללמוד מההצלחה הפוליטית של ארה"ב; בין היתר, כיצד מקרבים בין רוח החירות לרוח המסורת. אך אמריקה יכולה לצאת נשכרת מהיכרות עם המופת המוסרי של ישראל המודרנית, ובפרט עם האומץ, החוסן והנחישות שלה לשרוד בעולם מסוכן. ישראל היא תזכורת קבועה לכך שלחירות יש תמיד מחיר. ובפרט, ליהודי ארה"ב אסור לשכוח לעולם את חובם לאחיהם בישראל, מניפי דגל דוד ומגניו בגופם.

הגבלת השלטון והריבונות הלאומית הן אכן עקרונות חשובים מאוד. אך דומה שהתובנה השלישית, העיקרון השלישי של החירות על פי היהדות, היא היסודית מכולן. כוונתי לחופש לתקן את מידותינו; לשפר את טבענו האנושי בהדרכת חוכמתה העתיקה של המסורת

היהודית. יש הנפתים בימינו לחשוב שחירות משמעה החופש לחיות בלי ביקורת ובלי חובות; שחופש פירושו שכל אדם הוא האל האוטונומי של העצמי שלו. היהודים לא יוכלו אף פעם להסכין עם תפיסה מדולדלת כזו של האדם – כאילו בני האדם פשוט ממציאים מי הם, כאילו העבר לא הוריש לנו שום מחויבות והעתידי אינו תובע מאיתנו דבר. הדרך מיציאת מצרים לא נגמרה בקרבן הניהיליסטי סביב עגל הזהב. העם שהשתחרר מבית העבדים נקרא לקבל עליו חוקי מוסר נעלים. בשחרור מהשעבוד במצרים לא היה די: עם ישראל נזקק להכוונה מוסרית שתגן עליו מפני השתעבדות ליצריו הנמוכים. תפיסה החירות היהודית היא, אם כן, חלופה לתהום: לאמונה הכוזבת כי יש לנו חופש גמור מפני שאנחנו רק גרגירי אבק זעוריים בְּרִיק הגדול של היקום, ועל כן לא נותר לנו אלא להתלוצץ כל הדרך לקבר. כיהודים, אנו מטיפים להגבלת השלטון, אבל לא בשמה של אנרכיה מוסרית ולא בשמה של דה-הומניזציה עצמית. אנחנו צוחקים צחוק יהודי כי אנחנו יודעים שהחיים טובים, שיש להם פשר, שהם מתנה הראויה להתענג עליה.

הנשיא השני של ארה"ב, ג'ון אדמס, הטעים פעם כי "העברים עשו לתרבות האדם יותר מכל עם אחר. לו הייתי אתאיסט והאמנתי בגורל עיוור נצחי, עדיין הייתי מאמין שהגורל הטיל על היהודים להיות הכלי החשוב ביותר לתרבות העמים". כיום, כשהתרבות סביבנו נתונה במבוכה, אולי יתרום הקוד המקראי להחזרתה אל הפסים. אולי שיקומם של חיי המצווה הם הנתים לחופש נעלה יותר. אולי מורשתנו המקראית היא המתווה המוצלח ביותר שיש בידינו להתחדשות: מתווה המאזן בין דין לרחמים, ומרומם את האדם למעלת צלם אלוהים בלי לשגות באשליות באשר לצדדים המוצלחים פחות בטבעו.

T

מהו אפוא ייעודנו הגדול, כיהודים וכשמרנים? לא היינו שמרנים לו האמנו שדי ברעיונות לבדם כדי לפתור את בעיותיהם המתמשכות של החיים האנושיים, או שאפשר בקלות להוליד עידן יהודי חדש. ולא היינו יהודים לו ציפינו מהחיים להיות קלים. הדברים שאנו מבקשים לשמר ולשקם וליצור דורשים זמן. כדי להצליח נצטרך לשמור על התקווה לנוכח מעקשים צפופים ומכשולים גדולים. אך אנו יכולים לחזות עתיד יהודי חזק, ואנו מאמינים שהרעיונות היהודיים והשמרניים יכולים לעזור להבטיחו.

בארה"ב אנו שואפים לעידן שבו אידיאל החופש הדתי מוחזר ונשמר, והקהילות הדתיות היהודיות והנוצריות גדלות ופורחות, שכן צעירים המחפשים משמעות וכיוון שבים אל אמונת אבותיהם. אנו נושאים עיניים אל הולדתו של חופש חדש בתחום החינוך, שיאפשר תור זהב של יזמות חינוכית יהודית: בתי ספר המלמדים עברית, בתי ספר מוטי מדעי-הרוח המדגישים ידע יהודי, ישיבות המטפחות הרגלי לימוד ואורחות מוסר תורניים, ובצד זאת הרחבת אופקים כללית של הצעירים היהודים, האור-לגויים של הדור הבא.

בישראל חזוננו הוא עידן חדש של חופש כלכלי ועמו כלכלה צומחת המאפשרת למדינה חינוכית מדינית ועוצמה צבאית. אנו רואים לנגד עינינו שמרנות ישראלית חדשה, המלכדת מגוון ישראלים – דתיים, מסורתיים וחילונים – המאמינים בהצטיינותו של עם ישראל ויודעים כי המאחד ביניהם רב ושורשי מן המפריד. אנו נושאים עינינו להמשך עלייתה

של ישראל כמעצמה אזורית במזרח התיכון, שידידותיה ואויבותיה כאחד מכבדות, ואשר משתפת פעולה פורייה עם המדינות השואפות ליציבות ולשגשוג ולא לכיבושים פיזיים ואידיאולוגיים. אנו מציירים לעצמנו תגובת-נגד לאנטישמיות המרעילה כיום את אירופה המודרנית, והתאוששות של האתוס היהודי-נוצרי שעיצב את המיטב שבמערב.

באין חזון פוליטי שמרני, היהודים יימצאו בסכנה חמורה. ובאין התעוררות מוסרית ברוח מקראית, המערב המודרני יימצא בסכנה כזו. השאלה היא זו: האם יש לנו די ביטחון עצמי מוסרי וחוכמה פוליטית לקדם מערכת רעיונית משופרת? האם יש לנו האנרגיה לבנות את המוסדות הנחוצים לארה"ב, לישראל ולעם היהודי לקראת העתיד הלא-ידוע? אני מאמין שהתשובה חיובית. אנחנו בתחילת הדרך.